

Bødlens og Natmandens Uærlighed

AF

TYGE KROGH

Historien har sine 'gode' historier. Noget historie er bedre 'stof' end andet. Der er skrevet stabler af afhandlinger om f.eks. heksebrændinger, Struensee og besættelsestiden. Et emne, som også er 'godt stof', selv om det ikke har helt samme stjernestatus som de ovennævnte, er bødlerne og natmændene. Der er skrevet betydeligt mere om dem end om f.eks. skomagerne og snedkerne. Bødlen – den offentlige henrettelses hovedperson – har tiltrukket sig størst interesse. Men de to professioner var fælles om at være underlagt den såkaldte uærlighed. De uærlige levede i samfundet, men var udstødte af de ærliges fællesskab. De var både foragtede og frygtede, og skellet mellem dem og den ærlige befolkning var konkret fysisk – man måtte ikke røre ved bødlen og natmanden, og også deres familier blev uærlige. Som illustration kan vi lade Sjællands stiftamtmand i 1698, Otto Krabbe, berette hvor umuligt det var at få natmændene i købstæderne ordentligt begravet: ».. de arme Mennsker (anseis) saa forachtelig som døde Hunde. Ingen wil røre endten Læger heller Liig Kiste, omenskiøndt jeg hafver forholdt Byefogderne at de effter eders Kongl. Mayt.s Forordning icke skulde anseis saa u-erlig heller forachtelig, hvor for de derudj burde gjøre god Anstaldt, om de end self skulde gaa j Huusset heller deris Hustruer, og andre til Exempel alleene først legge Haand paa Sengen, heller Ligkisten, men det maa indtet hielpe«. ¹

Det, som gjorde uærlig, var professionerne. Bødlen blev uærlig, når han ved skampælen på byens torv offentligt piskede lovbyggere eller henrettede dem på retterstedet udenfor byen. Natmændene havde man-

¹ Rigsarkivet, Danske Kancelli, Koncepter og indlæg til Sjællandske tegnelser 1698/71-75. Skrivelse af 21.1.1698 fra Sjællands stiftamtmand, Otto Krabbe.

ge hverv. De hjalp bødlen i hans arbejde, de fjernede og aftog huden af selvdøde dyr, de aflivede heste og indfangede og aflivede katte og hunde, de fjernede natrenovation, og de fejede skorstene. Alle disse opgaver var det mere eller mindre uærliggørende for almindelige mennesker at udføre. Erhvervene som bødel og natmand er kendte i Danmark fra omkring år 1500 og op til omkring 1850. I 1700-tallet havde groft sagt hvert andet amt sin bødel og hver købstad og herred sin natmand.

Det er uærlighedsforestillingen, som fascinerer. Den socialt betingede fysiske berøringsangst er vanskelig at forstå idag. Det er pirrende, at vi danskere for blot 200 år siden levede med så fremmedartede forestillinger, der idag forekommer primitive og uantagelige.

Forskningsmæssigt har uærligheden mange dunkle punkter. Forestillingerne var så stærke, at de gav sig udslag i konkrete materielle strukturer, som tilsyneladende reproduceredes gennem flere århundreder. Deres ophør omkring år 1800 kan vi nogenlunde følge, men hvor stammer de fra? Forestillingerne om den professionsbestemte uærlighed, som de fremtrådte i perioden 1500 til 1800, var sammensatte. De indeholdt elementer af folkelig overtro, hvor bødler og natmænd tillegdes magiske evner som følge af deres hverv. Men de indeholdt også en kraftig social nedvurdering, en voldsom foragt for professionerne. Statsmagt og købstadsøvrigheder anerkendte kun sjældent og indirekte uærligheden i lovgivning mv., og fra 1685 bekæmpede den danske stat aktivt uærlighedsforestillingerne. I dagliglivet anerkendte myndighederne imidlertid uærligheden i mange sammenhænge. Uærlighedsforestillingerne havde ikke direkte tilknytning til religionen, og der forekom heller ikke kirkelig kritik af den som overtro. Fænomenet havde faktisk ikke samfundsteoretisk interesse før 1800-tallet.

Søger man at trænge længere tilbage end 1500, bliver kilderne meget sporadiske, og et fast tidspunkt for, hvornår uærlighedsforestillingerne såvel som de to professioner opstod, kan vanskeligt gives. Erhvervene omtales første gang sidst i 1200-tallet i de tyske byer. Deres oprindelse må derfor antagelig placeres noget før. Endnu sværere er det at afklare, hvorfra uærlighedsforestillingerne stammer. Tager man udgangspunkt i den overtro, som knyttede sig til uærligheden, kan den muligvis placeres i et spændingsfelt mellem hedensk og kristen religion. Tager man udgangspunkt i den sociale nedvurdering, synes middelalderbyens udvikling med bl.a. dens stærke lavsstruktur at være det centrale. Endelig ligger også forbindelsen til den juridiske æresfortabelse som en mulig grundforklaring.

Sådanne forestillinger, som idag er vanskeligt forståelige, kan imidlertid udgøre vigtige mentalitetshistoriske afsatspunkter. Robert Darn-

ton² argumenterer for, at de historiske perioders mentale særpræg må begribes ved at historikeren tager udgangspunkt i det idag uforståelige og benytter det som nøgle til den historiske mentalitet. Hugo Matthiessen har i sin beskrivelse af bødlen formuleret det mere poetisk: Han sammenligner de forestillinger, som omgærdede bødlen med »Svampen – den blege, lysrædte Snylter i den sure Jord, mellem Laver og raadnede Straa -, som lille og skjult gennemsyrrer hele Skoven med sit Væsen«. ³

Det er overvejende tysk og nordisk forskning, som har fordybet sig i den professionsbestemte uærlighed. Fra omkring år 1800 ses forsøg på at forklare forestillingerne. De udgør imidlertid ikke en sammenhængende bestræbelse. De knytter sig til forskellige problemer afledt af uærligheden og til forskellige af de uærlige personer. I Danmark har desuden fænomenet 'det jyske natmandsfolk' tiltrukket sig megen forskningsinteresse. Denne gennemgang tager udgangspunkt i de problemstillinger, forskningen har grupperet sig omkring og vier i denne forbindelse den danske forskning særlig interesse. Afslutningsvis vil jeg søge at blande kortene og lægge op til en samlet diskussion af forklaringsforsøgene, og herunder også komme ind på udviklingen af den professionsbestemte uærlighed i Danmark.

Hestekødsspising

De første forsøg på at forklare uærligheden gik ikke direkte på den professionsbestemte uærlighed, men på den fordom, at det var uærligt at slå heste ihjel og at spise deres kød. En af natmandens opgaver var netop at aflive heste. Oplysningstidens samfundsreformatorer så heri et oplagt eksempel på det gamle traditionsstyrede samfunds skavanker. Det var ikke rationelt at lade et nærende og velsmagende fødemiddel gå tabt. I Danmark begyndte lærere og elever på Veterinærskolen omkring år 1800 at slagte og spise hestekød, og der oprettedes et hesteslagteri, hvis mest stabile aftager dog var Tugt-, Rasp-og Forbedringshuset. ⁴

Et vigtigt element i bekæmpelsen af fordommen mod hestekød var imidlertid at forklare dens oprindelse, og det er i denne sammenhæng, vi ser den første videnskabelige interesse for uærlighedsforestillingerne. I Danmark gjordes et pionerarbejde af den daværende bibliotekssekretær E.C. Werlauff i en artikel fra 1807 om spisning af hestekød i historisk

² Darnton: *The Great Cat Massacre*, 1985, s. 12-13.

³ Matthiessen: *Bøddel og Galgefugl. Et kulturhistorisk Forsøg*, Kbh. 1910, s. 1.

⁴ Jf. G.C. With: *Om Hestekjødets Afbenyttelse til Føde for Mennesket ved Levnetsmidlernes nuværende Høie Pris*, Kbh. 1847 s. 3-8.

perspektiv.⁵ Werlauff tog udgangspunkt i en opfattelse fremsat i 1720 af tyskeren J.G. Keyser. Denne så oprindelsen til fordømmen mod at spise hestekød i skiftet fra den hedenske til den kristne religion. Werlauff kunne anføre eksempler fra den nordiske sagn-og sagalitteratur på, at heste ofredes til guderne og spistes som et helligt måltid. Han fremdrog dog også nogle få eksempler på, at heste spistes uden for religiøs sammenhæng. Han så hestens hedenske religiøse betydning som årsagen til en række kristne forbud mod at spise hestekød.

Det gamle testamente (3. Mosebog 11 og 5. Mosebog 14) indeholder flere spiseforbud heriblandt mod at spise kød af dyr, som ikke har spaltede klove, hvilket heste jo ikke har. Heller ikke selvdøde dyr måtte spises, og man blev 'uren' indtil aften, hvis man havde rørt ved et selvdødt dyr. Ved kristendommens indførelse i Nordeuropa introduceredes nogle af de gammeltestamentelige spiseforbud. Werlauff nævnte bl.a. et pavebud fra ca. 740 til den tyske apostel Bonifatius, som forbød at spise heste og bl.a. harer.

Hvor de andre spiseforbud imidlertid ikke slog an i Norden, så gættedes forbudet mod at spise hestekød i en række nordiske – især islandske – kirkelove fra 1000-1200 tallene. Årsagen hertil så Werlauff i at hestene var brugt til ofringer i den hedenske religion, hvorfor denne spise var særlig ukristelig. Herudfra skulle så fordømmen være opstået.

Werlauffs veldokumenterede forklaring blev grundlæggende i tiden fremover. Den er ikke fulgt op med yderligere forskning i dette problem i Danmark. Derimod er det taget op i en svensk disputats, som omtales nedenfor.

Det omvandrende folk

En anden dansk indfaldsvinkel på en historisk beskæftigelse med 'natmandsproblematikken' har været interessen for de omvandrende jyske natmandsfolk. Disse havde kun perifer tilknytning til den professionsbestemte uærlighed, men da en stor del af den danske forskning i emnet knytter sig til de omvandrende natmænd skal diskussionen herom kort omtales.

Interessen for natmandsfolket tog sin begyndelse i 1820'erne. Dengang kunne man endnu i de øde egne af Jylland møde omvandrende grupper af folk, som udførte diverse småhåndværk, men også i høj grad

⁵ E.C. Werlauff: Historiske Efterretninger om Hestekøds brug til Menneskeføde i Norden i ældre og nyere Tider, i "Det Kgl. Danske Videnskabernes selskabs skrifter", bd. IV, 1805-06.

tiggede. Grupperne udførte også de foragtede natmandshåndværk. Natmandsfolket på den jyske hede havde egne skikke og desuden i et vist omfang et eget sprog, som de kaldte rotvælsk. Som sådan repræsenterede de noget af civilisationen uberørt og dermed 'oprindeligt', som havde den største interesse under romantikken. Derfor blev natmandsfolket, samtidig med at myndighederne forfulgte dem så godt de kunne, genstand for borgerskabets nyfignede interesse. I 1824 lykkedes det sprogforskeren N.V. Dorph at få en natmand, der var indsat i Viborg Tugthus, til at røbe det ellers hemmelige sprog. Resultaterne udgav han samme år som et 'Rotvælsk Lexicon'. Rothwælsch var navnet på tyvesprog i Tyskland. Dorphs undersøgelse havde tyske forbilleder.

I de følgende årtier beskrev flere skønlitterære forfattere, bl.a. St.St. Blicher, det jyske natmandsfolk.⁶ Natmandsfolket kaldtes også for tatere, og hermed angav man, at de skulle stamme fra eller havde forbindelse med sigøjnerfolket, som levede som omvandrende folk især i Sydeuropa, og som også i denne periode blev genstand for videnskabelig interesse.⁷

De romantiske forestillinger om det jyske natmandsfolks afstamning var imidlertid ikke særlig velfunderede. I 1872 tog historikeren Frederik Dyrland spørgsmålet under videnskabelig behandling i disputatsen »Tatere og natmandsfolk«. Ud over forskningen om sigøjnerne kunne Dyrland bygge på to andre vigtige udenlandske undersøgelser, nemlig nordmanden Eilert Sundts 'Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket' i Norge fra 1852 og Tyskeren F.C.B. Avé-Lallemant's værk »Das deutsche Gaunertum« fra 1858-62 om det tyske tyve- og svindlerfolk. Dyrland foretog en sammenligning mellem det jyske rotvælsk og sigøjnersproget 'romani', og konkluderede at det danske natmandsfolk havde meget lidt med sigøjnerfolket at gøre. Dyrland fandt indicier for, at det jyske omvandrende folk fra gammel tid havde tilknytning til de fastboende natmænd. Denne tætte forbindelse mellem de omvandrende og natmandsprofessionen synes at være et særligt dansk træk.

Næste trin i den danske interesse for det omvandrende natmandsfolk kom med den kulturhistoriske bølge omkring år 1900. Jyden Anton Gaardboe beskrev i to bøger de sidste af de omvandrende natmænd.⁸ H.P. Hansen opsporede i en større slægtshistorisk analyse forfædre til de sidste omvandrende natmænd.⁹ Her kunne han påvise, at de som regel

⁶ Se bl.a. Blichers novelle: *Kjæltringliv* (1829), Carit Etlars roman: *Hedemanden* (1840) og Meier Aaron Goldschmidts bog: *En hederejse i Viborgegnen* (1867).

⁷ Hovedværket herom var A.F. Pott: *Die Zigeuner in Europa und Asien*, 1844-45.

⁸ Anton Gaardboe: *De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel*, 1900 og samme: *Himmerlands Rakkere*, 1904-12.

⁹ H.P. Hansen: *Natmændsfolk og Kjæltringer*, bd. I-II, 1921-22.

endte i en tilknytning til fastboende natmænd i 1700-tallet. Hermed underbyggede H.P. Hansen Dyrlands konklusion, at natmandsfolket var danskere. Såvel Gaardboe som H.P. Hansen fremdrog meget stof om uærlighedsforestillingerne i 1700-tallet og især 1800-tallet.

Bødlens og natmandens historie i Danmark

Frederik Dyrlands undersøgelse begrænsede sig imidlertid ikke til de omvandrende natmænd. Han gav også et rids af de fastboende natmænds og bødlernes historie i Danmark. Især interesserede han sig for statens holdning til dem. Dyrlands redegørelse er stadig grundlæggende i dansk bødel- og natmandshistorie.

De to professioners udvikling i Danmark skitserer Dyrlund således: De første kildemæssige belæg for, at der var bødler i Danmark, er en omtale af en bødel i København i 1496. Fra 1516 findes en indirekte omtale af en rakker i København. Christian II påbød i sin verdslige lov af 1521 alle købstæder at ansætte en bødel og en rakker. Denne sidste skulle udføre ådsler og andet som stank fra købstæderne. Dyrlund fandt belæg for, at en række af de større købstæder samt et enkelt herred på Langeland ansatte bødler i 1500-tallet. På grundlag heraf antog han, at der omkring år 1600 fandtes bødler i de fleste købstæder og i herreder, som lå fjernt fra købstæder.¹⁰ Disse bødler udførte også rakkergering, eller havde i de få store byer en rakker ansat dertil. De mest oplagte eksempler på bødlens uærlighed fandt han i perioden indtil enevælden. Omkring enevældens indførelse vandt tyske skarpretterslægter indpas i Danmark. Enevoldskongerne gav efterhånden disse privilegium på at være skarprettere i stadig større områder.¹¹ De fleste skarprettere i 1700-tallet var velstående, de forestod ansættelse og opsyn med natmændene i deres bødeldømme, men afgrænsede sig skarpt fra dem. Samtidig aftog skarpretternes uærlighed efterhånden. Dyrlund antog, at i de købstæder og herreder, hvor bødlen forsvandt på grund af reduktionen af antallet af skarpretterembeder, blev en af hans folk tilbage som selvstændig rakker.¹²

Dette kunne forklare, at der er meget få omtaler af rakkere før enevældens indførelse, mens der fra sidst i 1600-tallet og i hele 1700-tallet er et stort lokalt kildemateriale om natmændene og deres uærlighed. Dyrlund antog, at der i 1700-tallet var natmænd i de fleste køb-

¹⁰ Dyrlund: *Tatere og natmandsfolk*, 1872, s. 84.

¹¹ Samme s. 85-87.

¹² Samme s. 90-91.

stæder og herreder.¹³ I en forordning af 21. marts 1685 besværede kongen sig over, at en del løse personer, som bl.a. skorstensfejere og natmænd søgte at anmasse sig en rettighed til at udføre adskillige ringe arbejder under skin af at det skulle være uærligt. Forordningen bestemte, at disse herefter ikke skulle anses for uærlige, og at det ikke måtte anses for uærligt at udføre dødt kvæg og anden urenlighed. Forordningen gentoges flere gange i 1700-tallet, men tilsyneladende med begrænset effekt. Først omkring år 1800 synes natmændene og uærlighedsforestillingerne at vige.¹⁴

Forklaringer på uærligheden

Dyrlund diskuterede også ganske kort de mulige forklaringer på den professionsbestemte uærligheds oprindelse.¹⁵ Han kaldte »Den sanselige modbydelighed eller sjælelige afsky, som mennesket uvilkårlig føler for visse bestillinger på grund af deres smudsighed eller grusomhed« for den »jordbund«, som uærligheden voksede i. Som egentlige årsager foreslog han dels Werlauffs forklaring på aversionen mod at spise hestekød, dels pegede han på en forbindelse til lovgivningens skelnen mellem ærlige og uærlige lovbrud. Især tyveri betragtedes som uærlig gerning, og bødlen og hans hjælper, som via afstraffelse gjorde tyven æreløs, blev dermed selv uærlige. Endelig pegede han for Danmarks vedkommende på en påvirkning fra de tyske lavs stærke æresbegreber.

Ni år før Dyrlunds disputats udgav Otto Beneke det kulturhistoriske studie: »Von unehrlichen Leuten«. Dyrlund synes ikke at kende Benekes værk, i hvert fald refererer han ikke til det. Beneke satte fokus på selve uærligheden. I Danmark var den professionsbestemte uærlighed alt-overvejende begrænset til bødlen og natmanden. Men i Tyskland var den mere udbredt. Beneke redegjorde for en lang række erhverv, som gennem tiderne havde haft en eller anden form for uærlighed knyttet til sig i de tyske byer. Det var hyrder, møllere, vandrende musikanter og gøglere, bademestre, barberer og linnedvævere. Også visse offentlige embeder tillagdes en rem af uærlighed. Det gjaldt toldere, kirkegårdsgravere, tårnvægttere, tiggerfogder, natvægttere og bytjenere. Beneke kaldte uærligheden for småborgerlig. Han så en grundlæggende historisk forklaring i, at der i de tidlige tyske byer skelnedes mellem frie borgere, som bar våben og deltog i byernes forsvar, og så de fattigste beboere i byerne, som ikke tilhørte våbenbroderskabet. Han mente det

¹³ Samme s. 92-93.

¹⁴ Samme s. 141-43.

¹⁵ Samme s. 76-79.

var dette skel, som, via de tyske håndværkslavs bestræbelser på at hævde deres stands anseelse, udviklede sig til det brede uærlighedsbegreb.

Bødlens og rakkerens uærlighed var imidlertid langt alvorligere end den, der klæbede til de andre erhverv. Beneke mente derfor, at bødel- og rakkeruærligheden også måtte have andre årsager, og foreslog en række mulige forklaringer.

Han antog, at rakkeren – i de tidlige latinske tekster benævnt 'cloacarius' – allerede var uærlig, før hans arbejdsopgaver sammenkoblede med bødlens. Følgelig foreslog han, at det skulle være det ækle ved håndteringen af de selvdøde dyr, som først havde gjort rakkeren uærlig. Med rakkerens lidt senere underordning under bødlen skulle så bødlen også være blevet uærlig. Et forhold, som kunne bestyrke denne opfattelse var, at bødlens uærlighed syntes at falde i intensitet i 1600-1700-tallene, samtidig med at skarpretterne distancerede sig mere og mere fra rakker/natmandsgerningen.

Hvor oprindelsen til den uærlighed, der knyttede sig til håndteringen af de selvdøde dyr, kildemæssigt fortaber sig, er det muligt at finde omtaler af henrettelser i Tyskland og Norden, før bødelembedet var 'opfundet'. Der er altså muligheder for kildemæssigt at sandsynliggøre teorier om den for bødlen specifikke uærlighed. Af spredte omtaler i den nordiske sagalitteratur, i bevarede lovtekster m.m. fremgår det, at det før bødel-erhvervets opståen var dommeren eller den anklagende part, som også udførte dommen. Der er således endda eksempler på, at tyske fyrster og hertuger selv udførte henrettelserne. I den tyske lovtekst Sachsenspiegel fra 1200-tallet står, at den kongeligt udpegede retstjener, »der Frohnbote«, som forestod retshandlingen og dømte, også skulle udføre henrettelsen. Det første positive bevis på forekomsten af en bødel som et selvstændigt erhverv i de tyske byer er fra 1276 i Augsburg.

Med udgangspunkt i dette tidspunkt for bødelembedets opståen nævnte Otto Beneke også den mulige forklaring på bødlens uærlighed, at den hang sammen med romerrettens stigende indflydelse i Tyskland. I den romerske tradition var bødlen, carnifex, nemlig ilde lidt.

En anden forklaring så Beneke i selve konstitueringen af et adskilt bødelembede – først i de store byer med mange afstraffelser – og dermed i en sædelig eller religiøs folkelig afsky for erhvervsmæssigt drab på mennesker. Denne forklaring satte også bødlens uærlighed i forbindelse med kristendommen, hvor det at slå ihjel er et brud på det 7. bud. Der kendes flere eksempler på bødler, som tog på pilgrimsfærd for at sone deres mange drab. Udviklingen fra den syndende bødel til den uærlige bødel lå dog ikke klar.

Den danske museumsmand Hugo Mathiessen gav i sine bøger 'Bøddel

og Galgefugl' (1910) og 'De Kagstrøgne' (1919) nogle flotte stemningsbeskrivelser af 1500-1600-tals købstædernes vrangside, herunder også bødlens professionsbestemte uærlighed. Han benyttede sin for historikere sjældne sproglige udtryksfuldhed som metode til at nærme sig og beskrive uærlighedsforestillingerne og fremdrog også en række nye kilder om bødler og deres uærlighed fra 1500-1600-tallene. Mere end selve uærligheden var det hans interesse at beskrive det kompleks af overtroiske forestillinger, hvori bødlen var centrum. I 'Bøddel og Galgefugl' beskrev han den magi, som tillagdes galgen og retterstedet, såvel som tyven – galgefuglen – og den hængtes krop. Bødlen fungerede som leverandør af magiske relikvier fra sin arbejdsplads. I 'De Kagstrøgne' beskrev han skamstøtten – kagen – på byens torv, som spillede en hovedrolle i bekæmpelsen af usædeligheden i 1500-1600-tallene. Herpå udspillede der sig et helt uærliggørelsens teater, hvis hovedperson var bødlen. Han var enig med Dyrhund om hovedtrækkene i bøddelprofessionens historiske udvikling i Danmark.

Med hensyn til forestillingernes oprindelse var han inspireret af Otto Benekes forklaringer. Han mente, at bødlen oprindeligt betragtedes som den store synder, som erhvervsmæssigt brød det kristne lovbud. Først efter en periode at have været omgærdet af sådanne religiøse forestillinger mente han, at fordømmen mod bødlen som uærlig groede frem. Denne transformation fra synder til uærlig skulle dog være foregået, før bødlerne nåede til Danmark. Uærligheden tilskrev han primært tilknytningen til rakkeren, men han føjede dertil meget kort den af Dyrhund foreslåede forklaring, at bødlen såvel som rakkeren også smittedes af den jævnlige omgang med uærlige forbrydere, særlig med tyve.¹⁶

Hverken Dyrhund eller Mathiessen gjorde meget ud af at forklare uærlighedens oprindelse. De mente begge, at den skulle søges syd for grænsen og ikke i det Danmark, der var hovedemnet for deres forskning. Benekes mange, delvis modsatrettede forklaringsforsøg har mest karakter af et katalog over mulige forklaringer. Fælles er forklaringernes kildenærhed. Ingen af de tre søgte at sætte fænomenet ind i en større teoretisk sammenhæng.

Uærligheden som hedensk levn

Et nybrud kom i 1922 med den internationalt anerkendte retshistoriker K. von Amiras afhandling 'Die germanischen Todesstrafen'. Bogens hovedærinde er en analyse af de førkristelige traditioner og forestil-

¹⁶ Mathiessen: Bøddel og Galgefugl, 1910, s. 12.

linger omkring dødsstraffen, men i forbindelse hermed kom han også ind på bødelervhervet. Amira nærmede sig så at sige problemet fra den anden side, idet hans empiriske udgangspunkt var tiden før bødelervhervets og uærlighedens opståen. Samtidig benyttede han sig af teorier fra folkemindeforskningen og etnologien.

Amira byggede kildemæssigt for en stor del på nordiske sagn og sagadigtning og på billedmateriale om henrettelsesformer. Han påviste bl.a., at offentlige henrettelser havde et religiøst indhold. For at afvende gudernes vrede, måtte misdæderen ofres til guderne. F.eks. ofredes tyve til Odin ved hængning. Henrettelsen/offeret foretoges af den religiøse og verdslige leder. Amira mente, at det var i forlængelse af den førkristelige offentlige strafs karakter af offerhandling, at man måtte se retterstedets og bødlens tabuisering. Kristendommen, som ikke havde plads til offertankegang, overdrog dødsstraffens udførelse til de underordnede i justitsforvaltningen.¹⁷ Befolkningen kunne imidlertid ikke sådan glemme henrettelsens sakrale karakter og den særlige position, den der udførte henrettelsen/ofringen havde. »Den ofrende træder i umiddelbar forbindelse med guddommen, så at en del af dens kraft kan overgå til ham, og det bliver farligt at berøre ham. Frygten for denne fare, som da endnu ikke har spaltet sig i følelserne af ærefrygt og afsky, udtrykker sig i tabuet. Hvor kristendommen opnår herredømmet, så bliver, ligesom kun ritualer bliver tilbage af offeret, også kun afskyen tilbage af frygten«. ¹⁸

Amira var retshistoriker, men med anvendelsen af tabubegrebet og den ubevidste omformning af følelser byggede han på de samtidige etnologiske og sociologisk-psykologiske teoridannelser, så som Wilhelm Mannhardts og James Frazers teorier om primitive religioner og Wilhelm Wundts folkepsykologi.

I Tyskland vandt Amiras forklaring på bødlens uærlighed bred tilslutning. Else Angstrom: »Der Henker in der Volksmeinung«, 1928, mente i folkesagn og folkeviser at finde indicier for, at det i virkeligheden var tabuforestillingerne fra den germansk-hedenske tid, som lå bag

¹⁷ Karl von Amira: Die germanischen Todesstrafen. Untersuchungen zur Rechts- und Religionsgeschichte. Abhandlungen der Bayrischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse. XXXI. Band, 3. Abhandlung, München 1922, s. 227.

¹⁸ »Der Opferer verkehrt mit der Gottheit unmittelbar, so dass ein Teil ihrer Kraft auf ihn übergehen kann und es gefährlich wird, ihn zu berühren. Die Furcht dieser Gefahr, die sich noch nicht in die Affekte der Ehrfurcht und des Abscheus gespalten hat, drückt sich aus im Tabu. Erlangt das Christentum die Herrschaft, so bleibt vie vom Opfer nur der Ritus, so von der Furcht nur den Abscheu übrig ..«, samme s. 229-30.

foragten og frygten for bødlen. Hun lod sig i denne analyse inspirere af Wilhelm Wundts folkepsykologi. Hans von Hentig gav i 'Vom Ursprung der Henkersmahlzeit' 1958 samme forklaring – uden dog at vie spørgsmålet om uærlighedens oprindelse særlig interesse.

Svenskeren Ernst Klein byggede i artiklen »Der Ritus des Tötens Bei den Nordischen Völkern« (1928) på Amiras analyse og på nordmanden Nils Lids psykisk-magiske analyser af nordiske slagteskikke. Klein analyserede den måde hvorpå man i Norden slog hunde, katte og heste ihjel. Han argumenterede for, at de tre dyr betragtedes som havende magiske kræfter. Man søgte derfor at dræbe dem på en sådan måde, at man undgik at blive berørt af disse magiske kræfter. I forlængelse heraf argumenterede Klein for, at også henrettelsesmetoderne havde til hensigt at undgå det onde, som forbryderen indeholdt. Tyven skulle hænges, så han hverken var i berøring med himmel eller jord. Man fik en bødel til at foretage henrettelsen af forbrydere og en natmand til at slå hunde, katte og heste ihjel for at undgå de dæmoniske kræfter i forbryderen og dyrene. Hvor Amira altså mente, at det var offerpræstens forvandling til bødel, som affødte uærligheden, så fokuserede Klein på smitten fra de dæmoniske kræfter i forbryderen. Empirisk er Kleins analyse dog ikke særlig overbevisende. Han bygger for en stor del på bl.a. Feilbergs og Tang Kristensens indsamlede folkeminder fra slutningen af 1800-tallet og mener herudfra at kunne fremanalysere forestillingsformer med rod i den førkristne kultur.

Den mest udfoldede psykisk-magiske fremstilling af uærlighedens oprindelse kom i W. Danckert: »Unehrlische Leute. Die verfemten Berufe« (1963). Han gik længere end Amira og Klein med den tanke, at uærligheden var et forvansket levn fra hedenske ritualer og forestillinger. Han undersøgte alle de mange professioner, som i de tyske 1400-1500-tals byer havde haft et uærligt strejf over sig. Han anvendte noget selektivt et bredt spektrum af kildetyper og brugte som Klein og Angstmann at dybdetolke folkeminder. Herigennem søgte han at påvise, at alle erhvervene havde haft sakral karakter eller tilknytning til tabuiserede opgaver og steder i den hedenske tro. For bødlens og natmandens vedkommende lagde han sig op af von Amiras og Kleins forklaringer.

Amiras og dermed også Kleins forklaringsforsøg stod dog ikke uimodsagt i tysk forskning. Retshistorikeren Joachim Gernhuber stillede sig i artiklen »Strafvollzug und Unehrllichkeit« fra 1957 kritisk overfor 'tabuoverførselen' som forklaring. Bl.a. fandt han ikke, at der var en tidsmæssig sammenhæng mellem på den ene side kristendommens indførelse i 6-700 tallet og på den anden side bødlernes fremkomst i

1200-tallet.¹⁹ Gernhuber lod sig imidlertid også inspirere af Freuds traume-lære i sit eget forklaringsforsøg. Han fandt, som også Beneke havde foreslået, at den voldsomme stigning i de korporlige straffe i de nye bysamfund i sig selv gav anledning til en skyldfølelse. Borgerne »erkendte ikke hvor meget de pinlige straffe forurologede dem. Man skjulte denne uro og betalte for det med et traume, hvis offer var bødelen«. ²⁰

Jeg kan tilslutte mig Gernhubers skepsis overfor disse psykisk- magiske forklarings grundantagelse: Der kan muligvis forekomme kollektive fortrængninger og fordrejninger, men jeg tror ikke, at 'rudimenter' af sådanne forestillinger kan holde sig i generationer efter, at det, som egentlig skulle fortrænges, er glemt. Desuden er de empiriske belæg for forklaringerne problematiske: Enkeltudsagn bringes sammen fra forskellige tidsperioder og kulturer uden at den sammenhæng, hvori de er opstået, analyseres.

Komparativ etnologi

En ny og empirisk langt mere overbevisende undersøgelse af uærligheds-kompleksets historie leverede den svenske etnolog Brita Egardt i sin disputats »Hästslakt och Rackarskam« fra 1962. Hun repræsenterede den såkaldte 'svenske skole' indenfor folkemindeforskningen, som karakteriseres ved skepsis overfor de store teorier og en 'realistisk' analyse af folkeminderne i deres økonomiske og sociale sammenhæng.²¹ Hendes hovedinteresse var forbudet mod at spise hestekød og den uærlighed, der fulgte af at aflive en hest og slagte den. Men i eftersporingen af denne fordom, som hun kaldte den, nåede hun vidt omkring i den professionsbestemte uærlighed.

Hendes metode var den tilbageskuende. Hun startede med at kortlægge holdningerne i samtiden og sporede dernæst deres oprindelse tilbage i historien. Dertil foretog hun en enestående international undersøgelse af fordommens udbredelse. Via det net, som verdens-esperantobevægelsens delegatsystem udgjorde, indsamlede hun i 1952 91 svar fra 36 lande om hestekødsspisingen og hesteslagtningen i samti-

¹⁹ Joachim Gernhuber: Strafvollzug und Unehrllichkeit, i Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, bd. 74, Germanistische Abteilung, Weimar 1957, s. 148.

²⁰ "(Damit mag zusammen hängen, dass) nie bewusst wurde, wie sehr die peinlichen Strafen beunruhigten. Man duldete sie also und bezahlte mit einem Trauma, dessen Opfer der Henker war", samme s. 164.

²¹ Se Ingeborg Weber-Kellermann: Deutsche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften, Stuttgart 1969, s. 87. Jf. også Inger M. Boberg: Folkemindeforskningens historie i Mellem- og Nordeuropa, Kbh. 1953, s. 343.

den og dens historie. Dette materiale kombinerede hun med internationale litteraturstudier, en analyse af nordisk folkløse og en gennemgang af en række svenske retskilder i perioden 1400-1800.

Hendes undersøgelser viste, at forbudet mod at spise hestekød eksisterede over det meste af verden. Men det var stærkest i Middelhavsregionen og i lande, hvor landbrug dominerer. Derimod fandt hun ikke forbud i kulturer, hvor husdyrbruget dominerede, f.eks. hos de asiatiske steppefolk. I Norden havde lapperne ikke haft fordommen, ligesom der var tegn på, at den havde vundet indpas senere på Island, hvor husdyrbruget dominerede, end i resten af Norden.²² Hestekødsspising havde desuden fra forrige århundrede vundet en del frem i de meget urbaniserede europæiske lande (Belgien, England, Frankrig). Mht. oprindelsen til forbudet analyserede hun de samme kilder som Werlauff. Hun hæftede sig ved, at hestekødsforbudet fulgtes, mens f.eks. forbudet mod at spise harer og et forbud mod at spise blod ikke gjorde det. I modsætning til Werlauff tvivlede hun på, at hesten havde haft en særlig hedensk religiøs betydning som offerdyr. Egardt mente derfor, at det kristne hestekødsforbud vandt frem hvor hestekød som fødemiddel havde ringe økonomisk betydning.²³

Hvad angår det uærlige i at aflive heste viste der sig et helt andet europæisk billede. I Sydeuropa, England og Irland var der ikke spor af, at det var eller havde været vanærende at dræbe en hest, hund eller kat. For Østeuropa var hendes kilder sparsomme og uklare. Det uærliggørende ved at aflive hest, hund og kat var koncentreret til Centraleuropa (Tyskland, Tjekkoslaviet, Ungarn, Jugoslavien, Polen, Holland, Belgien) delvis Frankrig) samt Norden.

Efter at have undersøgt de særlige fordomme omkring hesten, tog Egardt fat på de erhvervs personer – natmanden og bødlen – som var befængt med uærlighed. Hendes undersøgelse viste, at mens bødlen var afskyet såvel i England som i Centraleuropa og Norden, så var natmandens uærlighed begrænset til Centraleuropa og Norden. Hun konkluderede på denne baggrund, at de to erhvervsgruppers uærlighed måtte have forskellige kilder. Bødlens uærlighed kom Egardt kun kort ind på. Hun mente, at den kristne opfattelse, at erhvervsmæssig henrettelse måtte være en synd, spillede en rolle, men var dog usikker på, om syndopfattelsen var den primære årsag til bødlens uærlighed.

Som en delforklaring på natmandsuærligheden pegede hun på, at etnologer har fundet frygt for at berøre døde dyr (og mennesker) i

²² B. Egardt: Hästslakt och Rackarskam. En etnologisk undersökning av folkliga fördomar. - Nordiska Museets handlingar 57, Stockholm 1962, s. 99-100.

²³ Samme s. 110-11.

mange kulturer over hele verden. Denne frygt skyldtes forestillinger om 'rent' og 'urent'. Hun mente derfor, at der generelt kan tales om en 'åndelig smittekilde' i de døde dyrekroppe, og opstillede følgelig den teori, at afstandtagen fra natmanden grundlæggende skyldtes, at han tog hånd om døde dyrekroppe.²⁴ Oprindelsen til natmandens uærlighed fandt hun i den tyske kultur, og så den udbredt gennem de tyske håndværkslav. Hun påpegede, at de tidligste positive eksempler på uærlighed ved håndteringen af selvdøde dyr stammede fra sidste halvdel af 1400-tallet. De blev først almindelige i løbet af 1500-tallet i Tyskland og i løbet af 1600-tallet i Sverige. Hun konstaterede, at uærligheden omkring natmandsgerninger syntes at tiltage i intensitet med tiden.²⁵

Egardts komparative og tilbageskuende analyser giver en række betydningsfulde empiriske holdepunkter for overvejelserne om uærlighedens oprindelse. I den afsluttende syntese begrænser hun sig desværre til at forklare den svenske uærlighedsfordom og kan her konkludere, at den erhvervsbestemte uærlighed stammede fra tysk kultur og var udbredt via byerne og de tyske lavs uærlighedsbestemmelser. Hun præsenterer altså ikke noget samlet alternativ til de foregående forklaringer. Hermed får hun efter min mening for lidt ud af sit imponerende empiriske materiale.

Den tyske natmandsstruktur

Siden Egardts analyse er der ikke kommet afgørende nye forsøg på at forklare uærligheden. Derimod har den historiske forskning i natmænd fået et nyt tilskud med Gisela Wilbertz' disputats »Scharfrichter und Abdecker im Hochstift Osnabrück« fra 1979. Wilbertz' interesse var ikke professionernes uærlighed. Hun mente at bødel- og natmandserhvervene hverken er et rets- eller kulturhistorisk problem, men derimod et socialhistorisk,²⁶ og ønskede derfor at undersøge erhvervenes økonomi og sociale forhold. Med brug af bl.a. kirkebøger og skiftemateriale lykkedes det hende at give en ganske dækkende beskrivelse af antallet af bødler og natmænd i ærkebispedømmet Osnabrück, og delvis også i hele det nuværende Niedersachsen, deres økonomiske forhold og sociale sammenhænge i perioden 1500-1900.

Fra sidst i 1500-tallet viste statsmyndighederne og de større her-

²⁴ Samme s. 218-21.

²⁵ Samme s. 283-85

²⁶ Gisela Wilbertz: Scharfrichter und Abdecker im Hochstift Osnabrück. Untersuchungen zur Sozialgeschichte zweier "unehrlicher" Berufe im nordwestdeutschen Raum vom 16. bis zum 19. Jahrhundert, - Osnabrücker Geschichtsquellen und Forschungen, Bd. 22, Osnabrück 1979, s. 2.

remænd interesse for udnyttelsen af ådslerne. De gjorde dette at borttage selvdøde dyr til en eneret eller privilegium, som de forpagtede bort til en natmand.²⁷ Den natmand, som modtog privilegiet, fik mod en årlig afgift ret til at aftage alle selvdøde dyr i det område, privilegiet dækkede. Det betød også, at det var forbudt ejeren af kvæg eller heste selv at tage huden af og nedgrave de af hans dyr, der døde selv.²⁸ De i Tyskland mest benyttede betegnelser for natmænd er 'Abdecker' og 'Schinder' ('abdecken' og 'schinden' = at flå), som altså begge hentyder til opgaven at aftage skindet af dyreådslerne. Denne privilegiestruktur afsatte iøvrigt et særligt kildemateriale 'Scharfrichter- und Abdeckerakten' i øvrighedsarkiverne, som er en hovedkilde for Wilbertz.²⁹

Omtrent på samme tidspunkt sås myndighederne overdrage denne forpagtning af natmandsprivilegier til bødlerne. Overdragelsen skete, ifølge Wilbertz, udelukkende af økonomiske årsager. Bødlerne kunne ikke leve af deres hovedopgave – de korporlige straffe. Forpagtningsafgifterne blev i Nordtyskland bødlernes største indtægtskilde.³⁰ I perioden 1840-70 afløstes privilegierne i ærkebispedømmet ved at landbruget betalte en erstatning til staten, som til gengæld måtte aflønne bødlen.³¹

Wilbertz giver som sagt en indgående beskrivelse af bødler og natmænds økonomiske og sociale forhold. Denne skal jeg ikke komme nærmere ind på her undtagen på et enkelt punkt, nemlig den voksende udnyttelse af de døde dyrekroppe. Indtil omkring år 1700 synes kun skindet af de selvdøde dyr at være blevet anvendt, men i løbet af 1700-tallet fandt hun eksempler på anvendelse først af horn og hove, så af fedtet og fra ca. 1800 af hele dyret til bl.a. gødning.³²

Hun ønskede med sin beskrivelse at vise, at natmandserhvervet var et privilegeret håndværk ligesom alle andre. Denne 'normalisering' af bødel- og natmandserhvervene benyttede hun til at stille sig skeptisk overfor de mange farverige beskrivelser af deres uærlighed. Hun fandt dem overdrevne og fremlagde mange eksempler på at bødler og natmænd behandlede som andre mennesker, selv om der også var tegn på deres uærlighed. Især mente hun, at bødlens uærlighed i perioden 1600-1850 er meget overdrevet.³³

Wilbertz fremdrog ligesom Egardt gennem sine grundige empiriske

²⁷ Samme s. 15-16.

²⁸ Samme s. 47.

²⁹ Samme s. 7.

³⁰ Samme s. 18 og 30.

³¹ Samme s. 64-65.

³² Samme s. 51.

³³ Samme s. 317-34

analyser mange nye fakta om professionerne. Hendes fokusering på det, som kan tælles og måles, udgør imidlertid også en begrænsning. Uærligheden er vanskelig at fastholde i præcise, gentagelige reaktionsmønstre. Derfor tenderer hun efter min mening mod at undervurdere uærlighedens betydning. Det er som om forestillingerne smuldrer mellem fingrene på hende, når hun søger at beskrive dem kvantitativt. Skal uærlighedsforestillingerne og deres placering i den mentale struktur beskrives, kan den kvantitative analyse kun udgøre rammen. Der er behov for dybtgående analyser af enkelthændelser, hvor forestillingerne fremtræder aktivt, og der er behov for en sproglig beskrivelse af disse hændelser, som lader det underforståede og uudtalte komme til sin ret. Her er Hugo Matthiessens malende beskrivelser et godt eksempel.

Hedensk levn eller alment kulturfænomen

Forskningen har fulgt mange veje i bestræbelsen på at bestemme de basale ingredienser i den professionsbestemte uærlighed, men de forskellige retninger har ikke i særlig høj grad har været i dialog med hinanden. Kun Gernhuber og Egardt har forholdt sig til de tidligere forskningsresultater. Det er også karakteristisk, at forskningen kun i ringe grad har søgt at placere uærligheden i en generel karakteristik af de 5 århundreder, den eksisterede. På dette punkt er den delvis parallelle forskningsdiskussion om heksesabbater og hekseforfølgelser nået meget længere.³⁴ Der tegner sig to hovedtyper af forklaringer, de historiserende og de almene. De historiserende forklaringer er først og fremmest Werlauffs, Amiras og Kleins, som knytter uærligheden til konkrete forhold ved uærlighedsforståelsens oprindelsestidspunkt, nemlig religionsskiftet fra den germanske/nordiske gudetro til kristendommen. Der er dog også en betydelig forskel. Werlauff så spiseforbudet som et led i de kristne missionærers kamp mod de hedenske blote-ritualer. Der var altså tale om en bevidst politik fra den sejrende tros side.

Sammenlignet hermed er Amiras og Kleins forklaringer mere subtile. Deres teorier om kollektive traumatiske fortrængninger virkende over flere århundreder, er fascinerende men vanskelige at fæste lid til, især fordi de er empirisk utroværdige. Deres styrke er imidlertid, at de forklarer de følelser af foragt og frygt, som lå i uærlighedsforestillingerne. Netop følelserne har en empiriserende økonomisk og social analyse vanskeligt ved at begribe.

³⁴ En oversigt ses f.eks. i Carlo Ginsburg: *Ecstasies. Deciphering the Witches' Sabbath*, London 1991 (Oprindelig udgivet på italiensk i 1989) s. 1-30.

Den alternative følelsesmæssige forklaring, som de øvrige forskere tyer til, er at betragte afskyen som en almen psykisk struktur. Beneke og Matthiessen viste, at bøddlen betragtedes som den store synder, der brød det 7. bud, og Gernhuber bredte denne forklaring ud ved at beskrive uærligheden som befolkningens traumatiske reaktion på den forråelse, de mange henrettelser i middelalderbyerne udtrykte. Egardt påpegede, at forestillingen om en åndelig smitte fra selvdøde dyr er et generelt fænomen i agrare eller førindustrielle samfund. Dyrlund nævnte, at mennesket uvilkårligt måtte føle en sjælelig afsky for en så grusom bestilling som bøddlens og en så smudsig som natmandens, og pegede dermed på, at afskyen for de to håndteringer selv idag på nogle punkter er forståelig.

Henvisningen til almene psykiske strukturer forekommer sandsynlige men kan kun udgøre en del af forklaringen, for uærlighedsforestillingerne er jo historiske – de opstår og forsvinder igen senere. Denne udvikling kan en almen aversion ikke forklare.

Et alternativ såvel til religionsskifteforklaringerne som til den almene aversion vil det være at betragte uærligheden i sammenhæng med de økonomiske, sociale og psykiske udviklinger, som præger den tid, hvor uærligheden optræder – senmiddelalderen, renaissancen og oplysningstiden. Dette forklaringsområde er hidtil ikke særlig godt afsøgt.

Det forekommer mig her givende at knytte an til Norbert Elias' overvejelser over det, han kalder den civilisatoriske tendens.³⁵ Elias analyserer de europæiske samfunds udvikling fra år 1000 og fremefter. Han argumenterer for, at befolkningsvæksten og den stigende integrering af samfundene påvirkede menneskenes psyke. Statsmagterne voksede i styrke, og gennemførte en stadigt stærkere regulering af de mellem-menneskelige forhold, først og fremmest ved at opretholde en landefred, dvs. hævde et statsligt voldsmonopol. Elias ser den successive begrænsning af en tidligere mere voldelig adfærd som en meget betydningsfuld ændring af den menneskelige psyke. Menneskene måtte lære at leve tæt på en stor mængde andre mennesker uden at lade de aggressioner, som fulgte heraf få et voldeligt udtryk. I stedet blev aggressionerne sublimeret til sindrige sociale spil og normsæt, hvorigennem man kunne markere sin position i samfundet.

I det følgende skal jeg bl.a. med udgangspunkt i Elias' teori om den civilisatoriske tendens forsøge at tegne en udviklingsforklaring for den professionsbestemte uærligheds opståen og udvikling. Jeg deler rede-

³⁵ Norbert Elias: *Über den Prozess der Zivilization. Soziogenetische und Psychogenetische Untersuchungen*, Frankfurt am Main 1976 (1969, 1936).

gørelsen op i to dele: Først vil jeg se på den uærlighed, som har sit udspring i bødelerhvervet, og som er fælles for bødel og rakker. Dernæst vil jeg se på den for natmændene specifikke uærlighed, som stammer fra de selvdøde dyr mv. Den empiriske referenceramme for mine forklaringsforsøg vil primært være danske forhold.

Statsligt voldsmonopol og æresbegreb

De nye bystaters og territorialstaters voksende styrke, og deres hævde af byfred og landefred, falder tidsmæssigt sammen med, at bødlerne dukker frem. Før bødlerne var det ofte de forurettede, som udførte de korporlige straffe. Dette må have givet en noget flydende grænse mellem selvtaget og retlig afstraffelse, som harmonerede dårligt med rets- og voldsmonopolet. Det gav derfor god mening for staterne at forbeholde de af byøvrigheden eller kongen udpegede embedsmænd udøvelsen af korporlige straffe.

Den successive begrænsning af volden i samfundet kan også begrunde bødlens lave status. Hvor korporlig magtudøvelse tidligere havde høj status, så blev holdningerne til volden nu mere tvetydige: Ganske vist var vold i krig mod andre stater stadig højt værdsat, men indenfor staten blev den mindre velset. I de tæt befolkede bysamfund kunne mennesket ikke lade sine aggressioner få udløb i vold uden at true hele samfundet. Elias' pointe er, at det således civiliserede menneske gjorde en dyd ud af denne nødvendighed og udviklede nye idealer for god opførsel: Den civiliserede borger kunne beherske sin vrede og forfaldt ikke til voldelig hævde af sine synspunkter. Sådanne idealer harmonerede også fint med den kristne næstekærlighed.

Forudsætningen for voldens faldende status var imidlertid en stærk stat, som kunne hævde sit voldsmonopol med hær, politi og retsapparat. Der var altså nogen, som skulle levere den nødvendige fysik bag rets-samfundet, herunder også udførelsen af de korporlige afstraffelser. Da volden mistede i status, overlodes den fysiske ordenshåndhævelse til underordnede embedsmænd. Heri lå en modsætning.

Det sted, hvor modsætningen mellem ikke-voldelige idealer og rettens voldsfundament sattes mest på spidsen, var ved de korporlige afstraffelser, og efterhånden som denne civilisation slog igennem, må det have udgjort et psykologisk problem for samfundsborgerne: På den ene side udtrykte straffene hævde af by/landefreden og var dermed et gode. Alle borgere måtte møde op for med deres tilstedeværelse at godkende og tage medskyld for afstraffelsen. På den anden side var afstraffelsen, ihjelslagningen af et forsvarsløst menneske, en handling

som den kristne voldsforagtede samfundsborger måtte føle et stigende ubehag ved. Denne forklaringsammenhæng har iøvrigt paralleller til Joachim Gernhubers forklaring på uærligheden som udtryk for befolkningens traumatiske fortrængning af de forøgede korporlige straffelser i de nye bysamfund.

Det her skitserede udviklingsbillede kan forklare bødelerhvervets oprindelse, dets sociale lavstatus, den modsætningsfyldte officielle holdning til bødlen og erhvervets psykiske modbydelighed. Men det mangler at forklare den stærke foragt, som bødlen omgærdedes med.

En forståelse af foragten for bødlen kan med fordel tage udgangspunkt i selve betegnelsen 'uærlig'. Ordets betydning har den hidtidige forskning ikke interesseret sig meget for, men i dette ord må ligge en del af forklaringen. De tyske forskere synes enige om at udlede uærlighedsbetegnelsen fra et borgerligt æresbegreb. Som Beneke skrev, skulle det stamme fra de våbenføre borgere, som hævdede deres »Ehr und Gewehr« (ære og våbenværge) så kraftigt i de tidlige middelalderbystater, at de hverv, der ikke deltog i byens forsvar, ikke blot blev 'ohne Gewehr' men også 'unehrlich'. Op gennem middelalderen værnede især de fattigere håndværk om deres ære og brugte afvisningen af de uærlige hverv og uærlige handlinger iøvrigt som en vigtig social afgrænsning nedadtil.

Ifølge Beneke skulle det brede uærlighedsbegreb altså være det oprindelige, og bødel- og natmandsprofessionerne skulle så blot overtage betegnelsen herfra. Jeg finder imidlertid, at Dyrlands og Matthiessens meget kort skitserede forklaring også virker rigtig. De knyttede betegnelsen til et mere generelt æresbegreb, en ære man kunne tabe gennem æreløse forbrydelser. Muligvis ligger der en lokal variation i uærligheden til grund for, at netop denne sammenhæng fremhæves af dansk forskning.

I senmiddelalderen var en persons ære noget konkret, noget man kunne miste. Æresfortabelsen var den dominerende straf for berigelsesforbrydelser som tyveri og falsk. Misdæderen mistede sin ære, blev genstand for alles foragt og udstødtes af fællesskabet. Med den stigende integration af samfundene i større enheder, mindskedes kendskabet til den enkelte, og der måtte tages kraftigere midler i brug for at offentliggøre lovbyrdernes æresfortabelse.

Udstødelsen udbyggedes på to måder. For det første mærkedes tyvene. Man satte brændemærke på deres pande eller afskar næse eller øre. Mærkningen medførte, at alle kunne kende den æreløse, selv om de ikke kendte årsagen til ærestabet. Disse straffe var også i sig selv vanærende.

Ligeledes ydmygende og vanærende var hovedstraffen for mindre tyverier – at blive pisket. For det andet styrkedes det ritual, hvormed æresfortabelsen eksekveredes. Selve straffestedet udviklede sig i senmiddelalderen til et egentligt bygningsværk, en hævet platform, placeret på et af byens centrale torve. På kagen, som denne 'straffescene' kaldtes, foregik den officielle fratagelse af æren i fuld offentlighed og med det bedste udsyn for tilskuerne.

Det centrale i æresfortabelsen var den foragt, som fulgte af selve forbrydelsen. Men med udviklingen af disse attributter og ceremonier, som skulle markere og offentliggøre æresfortabelsen, blev det ærerørige delvis overført til attributterne og ceremonien selv. Kagen og kagstolpen blev uærliggørende at røre. Denne udvikling omkring kagen har Hugo Matthiessen beskrevet levende.³⁶

Det forekommer logisk, at 'uærlighedssmitten' ikke kun overførtes til straffen og straffeceremoniens attributter, men også, som Matthiessen anfører, til bødlen og hans hjælper, rakkeren. De færdedes hjemmevant på den uærlige kag og udførte de mindre forbryderes æresfortabelse med piskning osv., de hængte tyvene på den lige så skyede galgebakke, og rakkeren skar de rådne lig ned og begravde dem i galgebakken. Denne overførsel af smitte fra dem, som dømtes til æresfortabelse, må være en vigtig medvirkende årsag til både bødlens og rakkerens uærliggørelse.

'Institutionaliseringen' af uærligheden var ikke egentlig officiel. Det stod ikke i lovene, at berøring med kagen gjorde uærlig, men forestillingen støttedes af bystyret og det dominerende handelsborgerskab, som lod kagbygningerne rejse. Forskydningen af det uærliggørende til attributterne var også styrkende for den nye morallovgivning mod hor og skøger samt de nye strenge forbud mod tiggeri. For Sjællands biskop 1537-60, Peder Palladius, var kagen et vigtigt middel til at håndhæve den kønsmoral, han ivrede for.³⁷ Så længe æresfortabelsen var direkte knyttet til den foragt, forbrydelsen selv affødte, var straffens effektivitet afhængig af den brede befolknings opslutning. Knyttedes æresfortabelsen derimod til attributterne og ceremonien, kunne en person godt miste sin ære og blive udstødt, selv om den brede befolkning egentlig ikke fandt, at misgerningen – f.eks. at sælge sin krop eller at tigge – var særlig stor. Myndighederne kunne derfor drage nytte af den selvstændige uærlighed, som knyttede sig til det udtryksfulde straffesceneri. Bødlen var den centrale person heri. Jo mere uærlig han fremstod, des frygteli-

³⁶ Matthiessen: *De Kagstrøgne*, 1919, s. 48-64.

³⁷ Samme s. 40-46.

gere var det at komme i hans hænder og des mere skræmmende virkede straffen.

Det skifte fra den syndefulde til den uærlige bødel, som Beneke og Matthiessen omtaler, kan meget vel skyldes denne voksende ritualisering af æresfortabelsen og den deraf følgende selvstændiggørelse af uærligheden. I Danmark er der i hvert fald en tidsmæssig sammenhæng mellem den fremvoksende centralstatslige morallovgivning, kag-bygningernes udbredelse og de uærlige bødlers fremkomst i 1500-tallet. Også hekseforfølgelserne falder sammen med den uærlige bødel i Danmark. Bødlen var et vigtigt instrument for myndighederne i det groteske skuespil: Han fremtvang bekendelserne med tortur og udførte den uhyggelige levende afbrænding af heksene.

Der er også en anden forbindelse mellem forbryderne og de to professioner. De forbrydere, som mistede æren på kagen, men ikke blev hængt, forsvandt jo ikke. De blev udstødt af det nærsamfund, som dømte dem, men måtte så blot flygte et andet sted hen. Derfor var der konstant i samfundet et element af afskyede æreløse personer, som ærlige borgere måtte være sig for at tage i deres brød, og som ærligt tyende måtte være sig for at arbejde sammen med. Det at besidde en pletfri ære i denne særlige civiliserede forstand blev stadig vigtigere i samfundets nedre lag. Bødlens og rakkerens huse blev så samlingspunkter for de æreløse udstødte, og nye kandidater til de to erhverv kunne rekrutteres fra dem, som allerede havde været i berøring med kagen. Der er i Danmark flere kendte eksempler på, at mord- og tyveridømte undslap sværdet eller galgen mod at blive bødel i stedet. Det var vanskeligt at finde personer til et så vanærende arbejde, og myndighederne har måske heller ikke været helt utilfredse med at udpege en morder eller tyv dertil: Den selv kagstrøgne eller måske øreløse tyve-bødel, som også fjernede stinkende ådsler, inkarnerede alt afskyvækkende og gjorde mødet med ham på kagen endnu frygteligere.

Dette skrækkens og afskyens teater på byens vigtigste torv kulminerede først i 1600-tallet, men skiftede så karakter. Samtidig med at hekseforfølgelserne begyndte at give moralske tømmermænd, begyndte de herskende også at væmmes ved straffesceneriet. Bødlen var trods alt statens forlængede arm. Jo mere grotesk han fremtrådte, des mere hævngherrig og blodtørstig fremstod staten og retssamfundet. I Elias' civilisatoriske perspektiv er der tale om, at det stadigt mindre voldelige samfund gjorde modsætningen mellem samfundsborgernes sanktionering af og medskyld i den korporlige afstraffelse på den ene side og deres ubehag ved at skulle overvære den fysiske vold mod en værgeløs på den anden side

stadig mere udtalt. Der var derfor behov for at nedtone og 'humanisere' sceneriet.

I stedet for tyve- og morderbøddlen fremtrådte så den professionelle højtbetalte skarpretter, som for at ansættes skulle dokumentere sin uddannelse, gode vandel og helst afstamning fra skarprettere. Henrettelserne rykkedes udenfor byen, og skarpretteren skulle værdigt og med professionel usvigelig træfsikkerhed gøre volden så upersonlig som muligt. Sammenhængen mellem forbrydelsen og afstraffelsen skulle dominere sceneriet uden at bringe magtapparatet i uønsket fokus. Skarpretternes professionalisme, gode vandel og rigdom hævede dem delvis ud af bødlernes uærlighed, i Danmark fra omkring år 1700.

Natmandsprofessionens økonomi

Som bødlens medhjælpere rantes natmændene også af kagens uærlighedssmitte, og muligvis stammer selve betegnelsen uærlig fra denne sammenhæng. Men ved siden heraf var der klart et andet center for de følelser af foragt og frygt, som uærlighedsbegrebet kom til at stå for. Det var hesteaflivningen og udnyttelsen af selvdøde dyr.

Hestens særlige placering i det aversionssystem, som omgærdede natmændene, er behandlet af Werlauff og Egardt, men med forskellige konklusioner. Jeg er tilbøjelig til at give dem begge ret. Werlauffs forklaring, at det var hestens betydning som offerdyr, som førte til de kristne missionærers bekæmpelse af hestekødsspisningen, er blevet underbygget af nyere arkæologisk forskning, som ved flere jernalderboplads har fundet tegn på hesteofre.³⁸ Den samme arkæologiske forskning bekræfter, som Egardt påpegede, at hestekødsspisning må have været sjælden og dermed af begrænset økonomisk betydning. Udgravninger af jernalder og vikingetidsboplads viser, at der kun var få heste. Det foretrukne trækdyr var oxen i den periode, hvor forbudet mod spisning af hestekød vandt frem.³⁹ Det er imidlertid interessant, at der nogle århundreder senere skete en forandring i hesteholdet. Trevangsbruget, der synes indført i Danmark i 1300-tallet, medførte, at bønderne gik over til at benytte heste som trækdyr i marken.⁴⁰ Dette førte til en voldsom

³⁸ Se afsnittet 'Oldtid' af K. Kristiansen og Lotte Hedeager, s. 162 i 'Det danske landbrugs historie' bd. 1, red. C. Bjørn m.fl., Odense 1988.

³⁹ Samme s. 159-63.

⁴⁰ Se Erland Porsmoses afsnit 'Middelalder' i samme s. 359-60 og 372. Tidspunktet for trevangsbrugets indførelse er dog omstridt. Se herom Karl Erik Frandsen: Vang og tægt. Studier i dyrkningssystemer og agrarstruktur i Danmarks landsbyer 1682-83, Esbjerg 1983, s. 11-37.

vækst i antallet af heste. Det forekommer logisk, at med et langt større antal heste i renaissancesamfundet må presset for en økonomisk udnyttelse af hestekroppene være vokset. Hvorledes dette forhold kan spille sammen med natmandserhvervets og natmandsuærlighedens udvikling vender jeg tilbage til.

Wilbertz har en pointe i sin fokusering på professionernes økonomi: Der måtte være indtjeningsmuligheder, der var tilstrækkelige til, at der var personer, som ønskede sig disse erhverv. Bødlerne kunne ikke leve af deres profession. De fik enten en fast årlig ydelse, fik ret til opkrævning af bødelpenge hos borgere og bønder, eller fik, som Wilbertz beskrev det, tildelt forpagtningen af natmandsprivilegier.

Natmændene var derimod i hovedsagen henvist til at leve af deres profession. Det oprindelige erhvervsindhold synes at have været bortfjernelsen af ådsler, natrenovation og andre uhumskheder fra byerne. Den ældste betegnelse for natmanden i Tyskland var, som Beneke nævner, det latinske 'cloacarius'. Det betyder den, som har med spildevandskanaler at gøre. Den gamle nordtyske og nordiske betegnelse, rakker, stammer enten fra ordet 'raken' som på ældre nedertysk, og iøvrigt også på engelsk, betyder at bortskaffe urenlighed. Eller også fra det højtytske 'recken': at strække eller torturere.⁴¹

Borgerne i de større byer, som ansatte en natmand, slap for selv at udføre de ubehagelige arbejdsopgaver. Det var en bylivets luksus og må være blevet betragtet som udtryk for bycivilisation og forfinelse, at borgerne ikke som bonden var tvunget til selv at borttage ådsler og andre urenheder. På denne måde kom den uglesete natmand til at markere bylivets dannelsesmæssige fortrin.

De mest udbredte tyske benævnelser for natmænd fra renaissancen og fremefter var imidlertid 'Schinder' eller 'Abdecker', som hentyder til dette at flå huden af dyrene. Wilbertz' undersøgelse af natmændenes økonomiske forhold i 1600-1800-tallenes Nordtyskland viste, at deres vigtigste indtægtskilde var salget af de huder, de aftog af ådslerne, og efterhånden også anvendelsen af ådslets øvrige dele. Wilbertz antog, at befolkningen selv havde afhudet de selvdøde dyr før natmændene dukkede op.⁴² Hvis vi imidlertid i stedet antager, at der har forekommet en almen aversion mod og frygt for smitte fra selvdøde dyr, så udgjorde natmændenes systematiske anvendelse af huderne af de selvdøde dyr noget nyt – en innovation i den animalske produktion. Det må ligeledes have været af økonomisk betydning, såvel for samfundet, som for natmændene, at de samtidig har kunnet tilbyde aflivning og flåning af heste.

⁴¹ Egardt: Hästslakt och Rackarskam, s. 187.

⁴² Wilbertz: Scharfrichter und Abdecker ..., s. 14.

Erhvervet som udslæber af selvdøde dyr og fjernelse af natrenovation måtte kræve byer af betydelig størrelse for at kunne betale sig, men den økonomiske udnyttelse af ådsler og heste skabte det materielle grundlag for en langt større udbredelse af natmændene. Ikke blot de små købstæder, men også landområderne kunne danne økonomisk grundlag for 'Abdecker'erhvervet. Wilbertz mødte udnyttelsen af ådslerne sidst i 1500-tallet, hvor den var så kendt, at nedersachsiske herremænd og fyrster gjorde aftagelsen af huderne til et privilegium, de kunne sælge. Udbredelsen af natmændene synes også at have ført til en udvidelse af de opgaver, der betragtedes som uærlige. Egardts undersøgelser viste, at forbudet mod aflivning af heste dels kom til senere end forbudet mod at spise hestekød, dels var specifikt knyttet til natmændenes udbredelsesområde.

Det forekommer imidlertid også logisk, at den nye opgave har ændret holdningen til natmændene. For samtidens mennesker kunne dette at fjerne renovation og ådsler måske nok give en plet på æren, men gik natmændene så vidt, at de skar i ådslerne og hestene for at udnytte huden, må det have været en langt mere aktiv overskridelse af det tabu, de selvdøde dyr og hestene var omgærdet med. Egardt pegede på, at natmandsuærligheden først optrådte i kilderne fra sidst i 1400-tallet. Det er meget tænkeligt, at et nyt erhvervsindhold har medvirket til at give natmandsuærligheden en ny og kraftigere udformning. Et andet indicium for, at 'opfindelsen' af denne udnyttelse af ådslerne markerede et vigtigt skifte i natmandsprofessionen, er det, at nye navne, 'Abdecker' og 'Schinder', som fokuserede på denne opgave, vandt indpas. Også den stigende intensitet i uærlighedsforestillingerne fra 1500-tallet, som Egardt noterede sig, kan ses i sammenhæng med en stigende aktiv udnyttelse af ådslerne.

Denne udvikling i natmandserhvervet har ikke været nærmere undersøgt i Danmark. En del tyder dog på, at ådslerne først udnyttedes mere systematisk fra sidst i 1600-tallet: To rakker- eller natmandstakster fra Odense 1646 og København 1664 nævnte kun de priser, borgerne skulle betale for at få ådsler slæbt bort. To lidt senere natmandstakster fra Kalundborg 1686 og fra Kolding 1716 nævnte imidlertid aftagning af huderne og skelnede mellem en højere pris, hvis ejermanden ville have huden, og en lavere, hvis natmanden selv kunne udnytte den.⁴³ Fra

⁴³ De to takster fra Odense og København er gengivet af H.P. Hansen s. 34-5. Koldings takst er gengivet i Paul G. Ørbergs kildesamling: Den gamle Købstad 2, s. 13. Kalundborgs ses i Landsarkivet for Sjælland m.m., Kalundborg rådstuearkiv, Magistratens sagligt ordnede sager ca. 1700-1800 (pk. nr. C 58).

Viborg er der fra 1715 omtale af opgaven at aflive og flå huden af heste.⁴⁴ Natmanden ved Kalundborg i 1730'erne benyttede såvel huden som talgen af de selvdøde dyr og kunne herigennem indvinde ca. en fjerdedel af dyrets værdi. Natmanden havde meddelere i de omliggende landsbyer, som fortalte ham om selvdøde dyr.⁴⁵

De danske forordninger, som omtalte håndteringen af selvdøde dyr,⁴⁶ beskæftigede sig helt frem til og med 1739 kun med, at ådslerne skulle nedgraves for at undgå stanken fra kadaverne. Først i 1745 i forbindelse med kvægpesten omtaltes en anvendelse af de døde dyrs huder. En forordning fra 1762 krævede, at huden, såvel som tællen, af de pestdøde dyr skulle aftages og anvendes. Endelig befalede forordningen af 31.1.1794 under bødestraf, at det ikke var tilladt at begrave selvdøde dyr før huden var aftaget, ligesom ingen måtte undslå sig for at hjælpe hermed.

Den danske forordning fra 1685, som først angreb aversionen mod at røre ved selvdøde dyr, omtalte uærligheden som et problem, der var under udvikling. Dette passer godt med, at natmænd og problemer omkring deres uærlighed fremtræder massivt i kilderne fra dette tidspunkt. Det kunne således tyde på, at natmændene fra sidst i 1600-tallet opnåede en betydeligt større udbredelse i Danmark som følge af den innovation i den animalske produktion, som udnyttelsen af ådslerne og hestehuderne udgjorde. Natmændene havde næppe bredt sig til landområderne, hvis de kun tilbød udslæbning af de selvdøde dyr. Dyrlund nævner et eksempel på, at godsejere i Jylland anviste natmændene steder at bo,⁴⁷ og på Sjælland boede natmændene udenfor købstæderne tæt ved store herregårde.⁴⁸ Det er sandsynligt, at de teknologisk avancerede godser har fået natmænd til at bosætte sig for at kunne genindvinde huderne af de selvdøde dyr og hestene.

Hvis denne skitse af natmandsprofessionens udvikling er rigtig, var 1700-tallet natmandserhvervets blomstringstid i Danmark. Uærligheds-

⁴⁴ I Viborg bys Vide 1715 siges om gamle plovheste: "Og som stor usikkerhed haver veret med slige gamle asener, idet at naar de afskaffis, lader de hudden ved natmanden aftage, paa hvis jord hestene findis, og der lader aadselet ligge, og ofti sker, at slige aadseler blifver liggendis mit i alveiene, hvor kiørselen falder for de reisende (...) saa skal enhver, som slige gamle bester lader aftage, betale natmanden for at føre dem ned i de anordnede kuler udenfor porten", se H.P. Hansen: Natmændsfolk og Kjæltringer, I, 1921 s. 46-47.

⁴⁵ Disse oplysninger om Kalundborgs natmand stammer fra en retssag fra 1734-35, ført ved Ars Herreds Ting. Sagen og dens oplysninger om natmanden beskrives i en afhandling, jeg er ifærd med at færdiggøre.

⁴⁶ Forordninger af 21.3.1685, 26.6.1705, 6.5.1713, 11.9.1739, 29.7.1745, 17.12.1762 og 31.1.1794.

⁴⁷ Dyrlund: Tatere og Natmændsfolk, 1872, s. 93.

⁴⁸ Således ved Dragsholm, Frisenborg og Sorø Kloster, jf. note 45.

forestillingerne må have fået ny styrke med natmændenes større udbredelse. Deres udnyttelse af ådslerne gav anledning til en række nye 'historier', som f.eks. at de spiste det selvdøde kød.⁴⁹ Hermed må en analyse af uærlighedsforestillingerne omkring natmændene også i højere grad tage udgangspunkt i 1700-talssamfundet, og betragte det, ikke blot som en modtager af forestillinger udviklet i middelalderen og renaissanceen, men som et samfund, der aktivt bidrog til at konstruere uærlighedsforestillingerne.

1700-tallet kom så samtidig til at indlede afviklingen af såvel natmandserhvervet som uærlighedsforestillingerne, dels gennem myndighedernes bekæmpelse, dels fordi den herskende oplysningsfilosofi måtte reagere på sådanne ikke blot overtroiske, men også uøkonomiske forestillinger – en udvikling, som Werlauffs skrift fik stor betydning for.

Uærlighed som civilisation

Uærlighedsforestillingerne repræsenterer for hele den forskning, som beskriver dem, noget forkert – en fordom – som bør bekæmpes. Det ligger i alle beskrivelserne fra Werlauff og fremefter, at det moderne civiliserede samfund må tage afstand fra dem. Det er måske denne moderne afstandtagen, som har medført den udbredte tendens i forskningen til at placere forestillingerne i de traditionsstyrede og bagstræberiske dele af samfundet. Beneke kaldte uærligheden småborgerlig og så de fattige håndværkerlav som bærere af forestillingerne. Såvel Dyr-lund, Matthiessen som Egardt lader lavene bære forestillingerne over grænsen fra Tyskland til de nordiske lande. Men måske er det netop denne placering i de bagstræberiske dele af samfundene, som hindrer en begribelse af uærlighedens opståen. Udviklinger sker i samfundenes front. Betragter man bødlens uærlighed som et virkemiddel i 1500-tallets moralske oprustning, og natmændenes udbredelse i 1600-1700-tallene som en del af en innovation i den animalske produktion, så bliver den professionsbestemte uærlighed en aktiv brik i den dominerende civilisatoriske og økonomiske udvikling, og bagstræberiske, overtroiske lav og bønder bliver ikke ene om at bære uærligheden gennem det halve årtusinde, den prægede de central- og nordeuropæiske samfund.

⁴⁹ Sådanne forestillinger nævnes bl.a. i den i note 45 nævnte retssag.

SUMMARY

The Defilement of the Executioner and the Nightman

The present study discusses previous explanations of the historical concept of »defilement« (German: *Unehrlichkeit*; Danish: *uærlighed*) which stigmatized the profession of the executioner and his assistant, the 'nightman', and proposes a new explanation of the phenomenon.

The concept of defilement (with the connotation of dishonourable, sullied and repulsive) was current in Central and Northern Europe from somewhere between the thirteenth and fifteenth century till the middle of the nineteenth. The executioner was seen as becoming defiled by the act of executing or publicly whipping a criminal. The nightman incurred defilement by assisting the executioner as well as by removing or skinning the carcasse of an animal that died by natural causes or by putting down a horse. Defilement was socially manifested in a fear of physical contact with the defiled that today can hardly be grasped and leaves research on the subject with numerous obscure aspects.

For empirical reasons psychico-magical explanations of defilement must be rejected. These envisage the phenomenon as distorted remnants of ritual execution or other Germanic and Nordic religious beliefs (Karl von Amira, Ernst Klein, Else Angstmann, W. Danckert).

Theories which explain defilement as a commonplace psychic reaction to the fear of death and revulsion at vileness of the professions are judged more reasonable (Otto Beneke, Frederik Dyrlund, Hugo Matthiessen, Joachim Gernhuber, Brita Egardt). This type of explanation is nevertheless still inadequate, because it fails to explain how the phenomenon arose as well as why it ceased.

The alternative approach of the present study is to consider defilement in the context of the overall economic, social and psychic developments characteristic of the five centuries during which it occurred. Within a framework inspired by Nobert Elias' theory of civilizing development, the appearance of the executioner in the thirteenth century is attributed to the efforts of rulers to enforce the peace in town and country. The outcome was decrease in societal violence. The striking brutality of the scaffold scene stood in ever sharper contrast to the declining social status of physical violence. Criminals, and especially thieves, were judicially stamped with defilement, and in a parallel development their place of punishment itself was seen as defiled. The executioner and his assistant were, in turn, further contaminated by the defilement of the thieves they punished, and gradually whoever climbed the scaffold or was tied to the pillory was deemed defiled, even though the crime for which they were sentenced was not considered defiling. This kind of defilement, derived independently of the crime, was exploited by the authorities in Denmark in the sixteenth century to enforce the new legislation of morals.

As the executioner's helper, the nightman was likewise defiled by association with the penal site, but, in addition, he was contaminated with the defilement derived from the removal and use of dead animals. It is argued that an important point in the development of the nightman's profession is reached when he not only carts away dead beasts, but begins to use at first their hides and then their tallow and other parts. The time when this begins to take place was presumably in the last part of the fifteenth century in Germany and two centuries later in

Denmark. The commercial exploitation of dead animals provided an economic basis for a far greater diffusion of the profession, while at the same time exacerbating the breaking of tabus by cutting up the carcasses.

Previous research on defilement has approached the subject in a condemnatory way, portraying the phenomenon as a prejudice of backward segments of the population that should have been combated. The present study, on the contrary, sees the defilement of the executioner as an active factor in the predominant civilizing force of development and an instrument of moral renewal in the fifteenth century. The diffusion of the nightman's profession is seen as an innovative element in animal production. Seen in this context, backward peasants and superstitious guilds were not the only force that carried defilement through the five centuries during which it affected society in Central and Northern Europe.

Translated by MICHAEL WOLFE